

אונאה

הלכות בין אדם לחבירו

(א) ויקרא כה:יד

וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיך עמיתך אל תונו איש את אחיו:

פירוש רמב"ן שם

אל תונו - זו אונאת ממון, "במספר שנים אחר היובל". פשוטו של מקרא על אופניו, על האונאה בא להזהיר. כשתמכור או תקנה קרקע, דע כמה שנים יש עד היובל, ולפי השנים ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל, ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח, ואם יש שנים מרובות ויאכל ממנה תבואות הרבה צריך לקנותה לפי הזמן, וזהו שנאמר "במספר שני תבואות ימכר לך", לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו. ורבותינו דרשו (ערכין כט ב) מכאן שהמוכר שדהו אינו מותר לגאול פחות משתי שנים, אפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים. ואינו יוצא מפשוטו, מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומעוט שנים שתיים, לשון רש"י. ובאמת שהוא הנכון בישוב המקרא:

אבל רבותינו אמרו (ב"מ נו א) שאין אונאה לקרקעות, שנאמר או קנה מיך עמיתך, דבר הנקנה מיד ליד, והמקרא הזה כפי פשוטו ולפי מדרשו לדברי הרב בקרקעות הוא. אבל על כרחנו נצטרך להטות מקראות מפשוטן, ונאמר שיהיה כל פסוק עומד בעצמו. יאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיך עמיתך דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו, ויחזור ויאמר, במספר שנים אחר היובל תקנה מאתו התבואות וכמספר שני התבואות ימכרם לך, כפי השנים תרבה ותמעט כי על כל פנים תשיבנו לו ביובל. וכל זה אזהרה ביובל שיזהרו בו לעולם, וחזר ואמר ולא תונו איש את עמיתו, בדברים:

ואני חושב עוד סברא, שודאי המאנה את חבירו לדעת עובר בלאו, בין במטלטלים בין בקרקעות, שבהן דיבר הכתוב אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל, שהוא מזהיר שיקנו וימכרו לפי השנים ולא יונו איש את אחיו. אבל רבותינו חדשו באונאה תשלומים בשתות המקח, וביטול מקח ביותר משתות, ומזה בלבד מעטו הקרקעות לפי שהאונאה בהם אפילו ביתר משתות, מחילה, כמו שהיא מחילה במטלטלים בפחות משתות, אע"פ שהוא אסור להונות כן לדעת, אבל אין דרך בני אדם לבטל ממכרם מפני אונאה מועטת כזו:

ודרשו חכמים מפני שאמר הכתוב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו, למדנו שיש באונאה דין מיוחד במטלטלים שאינו נוהג בקרקעות, והוא חזרת הממון, אבל אזהרת הלאו נוהגת בכלן. ולכך אמר "וכי תמכרו ממכר" לשון רבים, למוכר קרקעות ולמוכר מטלטלין, "או קנה מיך עמיתך", היחיד מהם המוכר המטלטלין מיד ליד, ואמר לכולן "אל תונו", וכיון שייחד והפריש המטלטלין ריבה בהן דין אונאה, והיא בחזרת התשלומין. וזה דבר נכון כפי המדרשים שקבלו רבותינו ברמזי התורה: ואולי יהיה כל זה אסמכתא, כי הלאו אזהרה בין בקרקע בין במטלטלין, וחזרת הממון בידם קבלה במטלטלין ולא בקרקעות כמו שאמרו (ב"ק יד ב) דבר השוה לכל כסף. כי השיעורים כולם בשתות ויתר על שתות כפי דעות בני אדם, ולמה לא יוציאו הקרקעות מן הדין הזה, והם הוציאו ממנו כלי בעל הבית ואמרו (ב"מ נא א) לא שנו אלא בלוקח מן התגר אבל בלוקח מבעל הבית אין לו אונאה, מפני שדרך בעלי בתים שלא ימכרו כלי תשמישין:

וגם יתכן לומר כי הכתוב יזהיר שידעו מספר השנים עד היובל, ולפיהם ימכרו ויקנו ולא יונו בהם איש את אחיו להטעותו במספר, או להטעותו במכירה שיחשוב בה שהיא לחלוטין ויטעהו בכך, אבל ידעו שניהם ויודיעו זה לזה המספר, כי המכירה היא במספר שנים עד היובל. שגם בקרקעות יש אונאה בטועים במדה ובמנין, ואפילו בפחות משתות, וכל שכן במטלטלין:

(ב) רמב"ם, משנה תורה, הלכות מכירה יב:א-ה

הלכה א

אסור למוכר או לקונה להונות את חבירו שנאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיך עמיתך אל תונו, ואע"פ שהוא עובר בלא תעשה אינו לוקה מפני שניתן להשבון, ובין שהונה במזיד בין שלא ידע שיש במכר זה הוניה חייב לשלם.

הלכה ב

* וכמה תהא הונויה ויהיה חייב להשיב, שתות בשוה א, כיצד הרי שמכר שוה שש בחמש, או שוה שבע בשש, או שוה חמש בשש, או שוה שש בשבע, הרי זה הונויה ונקנה המקח וחייב המאנה לשלם את ההונויה ולהחזירה כולה למתאנה.

הלכה ג

היתה ההונויה פחות מזה ב בכל שהוא, כגון שמכר שוה ששים דינר בחמשים ופרוטה אינו חייב להחזיר כלום, שכל פחות משתות דרך הכל למחול בו.

הלכה ד

היתה ההונויה יתירה על השתות בכל שהוא, כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה בטל מקח, והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל ג המאנה אותו אינו יכול לחזור אם רצה זה וקבל, ואע"פ שבטל המקח אין המאנה חייב להחזיר עד שתהיה ההונויה יתר על פרוטה, היתה פרוטה בשוה אינו מחזיר שאין הונויה לפרוטות.

הלכה ה

עד מתי יהיה לו לחזור ולתבוע ההונויה או לבטל המקח, עד כדי שיראה לתגר או לקרובו, ואם שהה יותר מזה אפילו לקח שוה מאה במאתים אינו חוזר.

שם יג:ה

הנושא והנותן באמונה אין לו עליו אונויה, כיצד חפץ זה בכך וכך לקחתיו כך וכך אני משתכר בו, אין לו עליו הונויה.

שם יד:א-ב

הלכה א

כבר ביארנו שהנושא ונותן באמונה ואמר כך וכך אני משתכר אין לו הונויה, ואפילו אמר זה לקחתי בסלע ובעשר אני מוכר מותר, אבל בית דין חייבין לפסוק השערים ולהעמיד שוטרין לכך, ולא יהיה כל אחד ואחד משתכר כל מה שירצה אלא שתות בלבד יפסקו להם בשכרם, ולא ישתכר המוכר יתר על א שתות.

הלכה ב

במה דברים אמורים בדברים שיש בהם חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות, אבל העיקרין כגון הקושט והלבונה וכיוצא בהן אין פוסקין להם שער אלא ישתכר כל מה שירצה.

ג) ספר החינוך – מצווה שלו

שלא להונות במקח וממכר

שלא להונות אחד מישראל בין זכר בין נקבה במקח ובממכר, שנאמר [ויקרא כ"ה, י"ד] וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. ואמרו זכרונם לברכה בספרא, אל תונו איש את אחיו, זו אונאת ממון. ובגמרא [ב"מ נ"ו ע"ב] אמרו זכרונם לברכה, מיד עמיתך, דבר הנקנה מיד ליד, כלומר מטלטלין. ואין כוונת המדרש שלא יזהיר הכתוב על אונאת הקרקעות כמו כן, אלא הענין הוא לומר שדיני האונאה, כגון החילוקין שאמרו זכרונם לברכה [שם נ' ע"ב] באונאה שהיא חוזרת ביתר משתות, ודיניה בפחות משתות ובשתות אינן נוהגין בקרקעות אלא במטלטלין.

ועוד דרשו בזה הכתוב, אם באת לקנות קנה מישראל, שנאמר או קנה מיד עמיתך.

ואולי זה שדקדקו בכאן להיות דיני האונאה במטלטלין לבד, לפי ששנה הכתוב בלשון זה, שאמר וכי תמכרו ממכר, דמשמע כל ממכר בין קרקע בין מטלטל, ואחר כך ייחד האזהרה במטלטל שאמר או קנה מיד, דמשמע דוקא מטלטל שהוא נקנה מיד ליד, למדו מזה לומר שיש במטלטל דין מחודש שאינו בקרקע וזהו חזרת הממון בקצת צדדין שבו.

אבל עיקר האזהרה בין בקרקע בין במטלטל הוא באמת, שהוזהרנו שלא להונות הבריות לדעת. אבל החילוק שביניהן הוא שאם נמצאת אונאה במטלטל ביתר משתות שיבטל המכר, שדעת הבריות שלא לסבול אונאה

יתירה מכן במטלטליו, אבל בקרקע לפי שהקרקע דבר קיים לעולם דרך הבריות למחול בו כל אונאה אחר שלקחו אותו, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה [ב"ק י"ד ע"ב] על דרך ההפלה שהקרקע דבר השהו כל כסף הוא. והראיה לדברינו אלה, כלומר שאיסור אונאה אף בקרקע, שהרי עיקר אזהרה זו בקרקעות הוא דכתיבא, וכמו שמפורש בפרשה. זהו דעת הרמב"ן זכרונם לברכה בענין זה, וכמו שכתב בפירושו החומש. שורש המצוה ידוע, כי הוא דבר שהשכל מעיד עליו, ואם לא נכתב דין הוא שיכתב, שאין ראוי לקחת ממון בני אדם דרך שקר ותרמית, אלא כל אחד יזכה בעמלו במה שיחננו האלהים בעולמו באמת וביושר. ולכל אחד ואחד יש בדבר הזה תועלת, כי כמו שהוא לא יונה אחרים גם אחרים לא יוננו אותו, ואף כי יהיה אחד יודע לרמות יותר משאר בני אדם, אולי בניו לא יהיו כן וירמו אותם בני אדם, ונמצא שהדברים שוים לכל, ושהוא תועלת רב בישובו של עולם, והשם ברוך הוא לשבת יצרו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [ב"מ נ"א ע"א] שהמוכר והלוקח שניהם מזהירים באזהרה זו, שנאמר וכי תמכרו ממכר וגו' או קנה, ולא יאמר הלוקח דרך המוכר לדעת שיווי ממכרו ואחר שהוא מוכרו לי בדמים קלים אין עלי עוון, שאינו כן, אלא שניהם באזהרה. וכמו כן שניהם הן בדיני האונאות כמו שחילקום זכרונם לברכה, וכן הוא במשנה [שם] אחד המוכר ואחד הלוקח יש להם אונאה, וכל מי שנתאנה מהן יכול לחזור בו.

ואמרו זכרונם לברכה [שם מ"ט ע"ב] ששיעור האונאה שמחזירין אותה ויהיה המקח קיים הוא שתות המקח או שתות הדמים. ושיעור האונאה שאין מחזירין אפילו אותה, ואין צריך לומר שאין מבטלין המקח בשבילה, הוא פחות משתות המקח והדמים. אבל היה בדבר שתות אחד מהם, כלומר שתות המקח או שתות הדמים מחזירין האונאה. ושיעור האונאה שמבטלת המקח כולו, הוא כל זמן שהיא יתר משתות המקח והדמים, שהלכה היא כשמואל דאמר בגמרא [שם] שתות מעות נמי שנינו, כלומר שאם האונאה אינה יתירה על שניהם לא יבטל המקח אלא יחזיר אונאה.

ומה שאמרו שבאונאה שיתירה על שתות יבטל המקח, ואע"פ שזה הלך לביתו במעותיו וזה בפירותיו, דוקא שבא לחזור בו מי שנתאנה, אבל בא לחזור בו המאנה מחמת שנתייקרו הפירות בינתיים או בטענה אחרת אין שומעין לו, משום דאמר ליה מי שנתאנה, אי לאו דאניתן לא מצית הדרת בך והשתא מצית הדרת בך, וכן הוא הלשון בגמרא [ב"ב פ"ד ע"א], ורב חסדא הוא דאמרה לשמעטא, כלומר דאמר ליה מי שנתאנה למאנה בשעת המכר הרווח היה עמך וכבר נתקיים ממכרנו או מקחנו מחמתך, מה זה שבא לבטל אותו האונאה שעשית לי, הריני מוחלה, כי רבותינו לא ביטלו הדברים אלא מחמת המתאנה, מכיון שהוא רוצה בדבר הדברים קיימים. וזהו ששנינו [שם פ"ג ע"ב] יפות ונמצאו רעות לוקח יכול לחזור בו, כלומר ולא מוכר, רעות ונמצאו יפות מוכר יכול לחזור בו, כלומר ולא לוקח.

ואמרו זכרונם לברכה [ב"מ נ"ב ע"א] בעניני האונאה שאין ראוי להיות דין החזרה או הביטול נמשך לעולם, אלא זמן קצוב הוא שנתנו בדברים כדי שיתקיימו עניני המקח והממכר בין בני אדם. והזמן שנתנו אינו שוה בכל הדברים, וגם אינו שוה בלוקח ובמוכר, כי בכל סחורה שתהיה בחלוף המטבעות נתנו בה שיעור כדי שיראה אותה הלוקח לשולחני אם הוא בכרך, ואם הוא בכפר יהיה השיעור עד יום השוק שיעלה לכרך או למקום ששולחני שם. ובשאר כל הסחורות אין חילוק בין כפר לכרך, והשיעור בהם הוא כדי שיראה האדם מה שלקח לתגר או לקרובו, ושיעור זה הוא לפי ראות עיני הדיין, שאי אפשר לקבוע בענין זה חשבון שעות. ורבא נתן טעם בגמרא [שם ע"ב] בחילוק המטבע משאר סחורות, ואמר דרך כלל טלית לכל איניש קים ליה, סלע לשולחני הוא דקים ליה.

עבר זה העת ולא חזר בו הלוקח, אפילו יש באונאה יתר משתות כמה, אין יכול לחזור בו מן הדין, אבל אמרו חכמים [שם] שממדת חסידות ראוי להחזירה לעולם. ושיעורין אלו הן בלוקח, אבל המוכר חוזר בו לעולם, לפי שאין הסחורה בידו כדי שיוכל לימלך עליה.

ולא נאמרו דינין אלו שכתבנו אלא בלוקח מן התגר, אבל בלוקח מבעל הבית אין בו אונאה ולא ביטול מקח בתוך הזמן הקצוב שאמרו, ולא אחר כן. שלא נאמרו אלו הדברים אלא בתגרים לתיקון העולם ולישוב המדינות. אבל בעלי בתים אין מוכרין כליהם אלא ביוקר, ובני אדם בדעתם ענין זה שהוא בהן מוחלין הדבר לעולם בבעל הבית.

ואלו דברים שאין בהם דיני אונאה לשום אדם אפילו נמכרו פי שנים בשוויין, ואע"פ שיש בהן איסור אונאה כמו שכתבתי בראש המצוה לדעת הרמב"ן זכרונם לברכה, הקרקעות, והעבדים שהוקשו לקרקעות, כמו שנלמד בגמרא [שם נ"ו ע"ב] מדכתיב [שם, שם מ"ו] והתנחלתם אותם, והשטרות וההקדשות, וכמו שאמרו זכרונם לברכה [שם] תנו רבנן וכי תמכרו וגו' או קנה מיד, דבר הנקנה מיד ליד יצאו הקרקעות שאינן מטלטליו, ויצאו עבדים שהוקשו לקרקעות, ויצאו שטרות דאמר קרא ממכר, מי שגופו קנוי יצאו אלו שאין גופן קנוי אלא לראיה שבהן.

מכאן אמרו [שם] המוכר שטרותיו לבשם יש להם אונאה, והטעם לפי שאין מוכרין לו לראיה שבהן אלא להשתמש בנייר. וקא מתמה עליה בגמרא [שם] מאי קא משמע לן כלומר פשיטא, וכי מגרע גרע נייר מכל שאר מילי, ומשני לאפוקי מדרב כהנא דאמר אין אונאה לפרוטות. והקדשות אמעיתו מדין אונאה מדכתיב [שם, שם י"ד] עמיתך.

ותדע שכל עניני האונאה נאמרו בשיווי החפץ, כגון שמכר שוה שש בחמש או שוה חמש בשש וכיוצא בזה, אבל המאנה במדתו של חפץ, בארכו ורחבו, בעוביו או במשקלו, ואפילו בדבר מועט חוזר, והיינו דאמר רבא בגמרא [קידושין מ"ב ע"ב] כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפילו פחות מכדי אונאה חוזר. והרוצה להנצל מכל חשש ענינים אלו שכתבנו, יכול לומר ללוקח, חפץ זה שאני מוכר לך יודע אני שיש בו אונאה עד כך וכך, אם תרצה ליקח אותו על מנת שלא יהא לך עלי אונאה קחנו ואם לאו הנח אותו, אין לו עליו אונאה אחר כך, ולא אפילו תרעומת דברים. ויתר פרטיה, בפרק רביעי ממציעא. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר על זה ועשה אונאה לחבירו לדעת בשתות או יותר עבר על לאו זה, אבל בפחות משתות התירו זכרונם לברכה להשתכר לתגר מפני תיקון הישוב, שימצאו בני אדם צרכיהם מוכנים בכל מקום. ואין לוקחין על לאו זה, לפי שניתן להישבון.

ד) בבא מציעא נו. – משנה

אלו דברים שאין להם אונאה: העבדים, והשטרות, והקרקות, וההקדשות, אין להן תשלומי כפל ולא תשלומי ארבעה וחמשה. שומר חנם אינו נשבע, ונושא שכר אינו משלם. רבי שמעון אומר: קדשים שהוא חייב באחריותן - יש להן אונאה, ושאינו חייב באחריותן - אין להן אונאה. רבי יהודה אומר: אף המוכר ספר תורה, בהמה, ומרגלית - אין להם אונאה. אמרו לו: לא אמרו אלא את אלו.

ה) בבא מציעא סא. – "אמר רבא: למה לי... לשלם תשלומי כפלי"

אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא לאו ברבית, לאו בגזל, לאו באונאה?
צריכי. דאי כתב רחמנא לאו ברבית - משום דחידוש הוא, דאפילו בלוה אסרה רחמנא. ואי כתב רחמנא לאו בגזל - משום דבעל כרחיה, אבל אונאה - אימא לא. ואי כתב רחמנא לאו באונאה - משום דלא ידע דמחיל. חדא מחדא לא אתיא, תיתי חדא מתרתי.
הי תיתי?
לא לכתוב רחמנא לאו ברבית, ותיתי מהנד - מה להנד שכן שלא מדעת, תאמר ברבית דמדעתיה.
לא לכתוב רחמנא לאו באונאה, ותיתי מהנד - מה להנד שכן אין דרך מקח וממכר בכך.
אלא לא לכתוב רחמנא לאו בגזל, ותיתי מהנד; דמאי פרכת?
מה לרבית שכן חידוש - אונאה תוכיח, מה לאונאה שכן לא ידע ומחיל - רבית תוכיח. וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה, ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שכן גוזלו - אף אני אביא גזל!
אמרי: הכי נמי.
אלא לאו בגזל למה לי - לכובש שכר שכיר. - כובש שכר שכיר בהדיא כתיב ביה +דברים כ"ד+ לא תעשק שכיר עני ואביון!
לעבור עליו בשני לאוין.
ולוקמה ברבית ואונאה, ולעבור עליו בשני לאוין!
דבר הלמד מעניינו, ובעניינא דשכיר כתיב. +ויקרא י"ט+ לא תגנבו דכתב רחמנא למה לי?
לכדתניא: +שמות כ'+ לא תגנב - על מנת למיקט, לא תגנב על מנת לשלם תשלומי כפל.

ו) טור – חו"מ רכז:א

(איני יודע איפה הסוף, לכן, פה כל הסימן)

הלכות אונאה ומקח טעות:
אסור לאדם להונות לחבירו בין במקחו בין בממכרו ואיזה מהן שאינה בין מוכר בין לוקח עובר בלאו אם הוא במזיד ואם הוא בשוגג הוא באיסור לאו ואין לוקחין עליו לפי שבכלל לאו דלא תגזול הוא דניתן להשבון שהמאנה את חבירו חייב להחזירו ובלבד שאינהו במעה אבל לא אינהו במעה אינו חייב להחזיר וכן פסק רב אלפס שאין אונאה בפרוטות וכיון דאפיקתיה מפרוטה אינה בפחות ממעה שהיא מטבע הקטנה הנמצא מכסף: אבל הרמב"ם ז"ל כתב דאפילו פרוטה נמי חייב להחזיר והכי מסתברא לא"א הרא"ש ז"ל: כמה תהיה האונאה שחייב להחזיר שתות בין שתות במקח כגון שמכר שוה ששה בשבעה ונתאנה לוקח או שמכר שוה ששה בחמשה ונתאנה מוכר בין שתות במעות כגון שמכר שוה חמשה בששה ונתאנה לוקח או שמכר שבעה בששה ונתאנה מוכר באחד מאלו המקח קיים ומחזיר האונאה: היתה האונאה פחותה מכן כל שהוא כגון שמכר שוה ס' דינר בחמשים דינר ופרוטה או בשבעים פחות פרוטה אינו חייב להחזיר שפחות משתות אדם

מוחל: וכתב א"א הרא"ש ז"ל ויראה דאפילו פחות משתות אסור לו להונות אם יש בו ש"פ כיון שיודע שאין מקחו שוה כך דרחמנא אמר אל תונו ככל דבר שיש בו שיווי ממון הזהירה תורה שלא יונה את חבירו אלא שחכמים אמרו עד שתות הוי מחילה לפי שכן הוא דרך מקח וממכר שאין הלוקח והמוכר יכולין לכוין דמי המקח בצמצום ודרך העולם למחול טעות עד שתות אבל אם המוכר בקי בערך ממכרו ואין הלוקח בקי כל כך או אם הלוקח תגר ובקי בערך המקח יותר מהמוכר אל יונו זה את זה אם לא שפירש חוץ ממטבע שכל זמן שלא הגיע לכדי אונאה מותר לכתחילה להוציאה ביפה שגם אחר יקבלנה מידו ואין בו הפסד כלל או שמא כיון דדרך מקח וממכר בכך ופעמים הלוקח חפץ במקח ומוסיף עליו דמים יותר מדמי שווי ופעמים שהמוכר מזלזל בממכרו לפי שאין חפץ זה ערב עליו או שהוא דחוק למעות הילכך עד שתות הוי בכלל המקח ואין כאן אונאה כלל וצריך עיון וירא שמים יוצא ידי שניהם ע"כ: היתה האונאה יותר על שתות כל שהוא כגון שמכר שוה ששים בשבעים ופרוטה או בחמשים פחות פרוטה אין כאן חזרה אלא אם המתאנה תובע אונאתו יכול המאנה לומר לא אחזיר לך אלא יתבטל המקח ויעמוד כל אחד בשלו: אבל אם המתאנה חפץ במקחו ואינו שואל אונאתו אין המאנה יכול לבטלו כ"כ רב אלפס והרמב"ם אבל ה"ר יונה כתב אפילו אם אין המתאנה תובע אונאתו יכול המאנה לבטלו שכל זמן שהמתאנה יכול לחזור המאנה יכול ג"כ לחזור דכיון שהאונאה יותר על שתות אין המקח ראוי להתקיים והוי כמו נושא ונותן בדברים בלא משיכה אבל אם המתאנה נטרצה במקח אין יכול לחזור בו אח"כ וכן אם נתאנה לוקח ביותר על שתות ושהה בכדי שיראה לתגר או לקרוביו אע"ג דאמרו רבנן מוכר לעולם חוזר הכא אינו יכול לחזור כיון שנתקיים המקח גבי לוקח שנתאנה והכי מסתברא לא"א הרא"ש ז"ל עד מתי יכול לחזור ולתבוע אונאתו ולבטל המקח ביותר משתות עד כדי שיראה המקח לתגר או לקרובו ואם שהה יותר אפילו אם לקח שוה מנה במאתים אינו יכול לחזור ולא לשאול אונאתו: לשון א"א הרא"ש ז"ל ואם נתעצל ולא חקר לידע אם נתאנה בלא עיכוב אונס מוחל על אונאתו ע"כ ויש לדקדק בלשונו שאם מברר שאירעו אונס יכול לחזור בו עדיין: בד"א בלוקח שהרי מקחו בידו ויכול להראותו אבל מוכר שנתאנה חוזר לעולם שאינו יודע ערך ממכרו עד שיזדמן לו מקח כאותו שמכר ונודע לו שטעה וכתב הרמב"ם ז"ל לפיכך אם היה המקח דבר שאין בו שינוי והוא כולו שוה כגון פלפלין וכיוצא בו הרי זה אינו חוזר אלא עד כדי שישאל בשער שבשוק בלבד עד כאן: שאלה לא"א הרא"ש ז"ל שאלת הא דאמרין מוכר לעולם חוזר עד מתי יהיה זה ועוד שאפשר שאדם דחוק לפי שעה ומוכר שוה סלע בדינר מחמת דחקו וכשיזדמנו לו מעות יחזור וכן פעמים שהשער משתנה. תשובה דע שמפני שינוי השער אינו יכול לחזור וגם אם זלזל במכירתו יותר מכדי שהדעת טועה שניכר שמפני דחקו הוצרך לזלזל אינו יכול לחזור כי ידע ומחל: מכר לו שוה ארבעה בחמשה ונתאנה לוקח כדי ביטול מקח ולא הספיק להראותו לתגר ולקרוביו עד שהוקר ועמד על ז' נמצא חזר הדבר להיות ביטול המקח לגבי המוכר קודם שנתקיים המקח אפ"ה אינו יכול לחזור בו והלוקח יכול לחזור בו אע"פ שאין לו עתה אונאה וכן אם מכר שוה חמשה בארבעה ונתאנה המוכר כדי ביטול מקח והזול ועמד בשלשה המוכר יכול לחזור ולא הלוקח והיכא שמכר לו שוה חמשה בששה ולא הספיק להראותו עד שעמד בשמנה אע"פ שחזר לדין ביטול מקח אצל מוכר אפילו הכי אינו יכול לחזור בו ולא עוד אלא שחייב ליתן ללוקח האחד שהרי נקנה המקח וברשות לוקח הוקר וכן אם מכר שוה חמשה בחמשה והזול ועמד בשלשה חייב לוקח ליתן סלע של האונאה שהרי נקנה המקח וברשות לוקח הוזל: כשם שיש אונאה להדיוט כך יש אונאה לתגר אע"פ שהוא בקי: ובכל דבר שייך אונאה בין בפירות בין בבהמה בין בספרים ואבנים טובות ומרגליות: וכתב הרמב"ם ז"ל יש ללוקח לחזור בו עד שיראו אותו התגרים הבקיאין בהן שאין הכל בקיאין בדברים אלו לפיכך אם לא היה מכיר באותה מדינה והוליד המקח למדינה אחרת או שבא הבקי לאחר זמן מרובה והודיעו שטעה הרי זה חוזר: ואף במטבע יש בה אונאה ופסק רב אלפס עד שתות וכ"כ הרמב"ם ז"ל הרי שהיה דינר זהב שוה כ"ד דינרי כסף וצרפה בעשרים או בכ"ח הרי זה מחזיר האונאה יותר מכן בטל מקח פחות מכן מחילה וכן אם נפחת וחיסר עד שתות הוי מחילה והוא שיהיה במקום שאין דרך לשקול אותו אלא מוציאין במנין וא"א הרא"ש ז"ל כתב דעד חלק אחד משנים עשר הוי מחילה בי"ב חזרה ביתר מכאן ביטול מקח: וכל זמן שהוא בתורת מחילה מותר לכתחילה להוציאה ביפה כדפרישית לעיל: ושיעור חזרה למטבע בכרכים עד שיראנה לשולחני בכפרים שאין שולחני מצוי עד ע"ש שבא להוציאה ולאחר זמן אין המאנה חייב להחליפה ומיהו מדת חסידות להחליפה אפילו לאחר זמן זה אם הוא מכירה ובלבד שתצא ע"י הדחק: נפחתה וחסרה כדי אונאה אסור לקיימה מפני שבקל מתרמאין בה ולא ימכרנה לא לאנס ולא לתגר מפני שמרמין בה אחרים ולא יעשנה משקל ולא יזרקנה לתוך גרוטאותיו אלא יתיכנה או יקבנה באמצעה ויתלנה בצואר בתו ודוקא באמצע אבל לא יקבנה מן הצד ויתלנה בצואר בתו: חסר עד שעמד על חציו כגון סלע שעמד על שקל ושקל על דינר וכן דינר על חציו מותר לקיימו שאז א"א לרמות בו מפני שניכר לכל הפחת שלו: מכור לי באלו כתב הרמב"ם ז"ל שיש בו אונאה פירוש שהיה תופש מעות בלא מנין ואמר לחבירו מכור לי חפץ שלך באלו וא"א הרא"ש ז"ל כתב דספיקא הוא אם מחזיר האונאה אם לאו הלכך מספיקא לא מפיקין ממונא מיד המאנה: כתב הרמב"ם ז"ל החליף כלים בכלים או בהמה בבהמה אפילו מחט בשריון או טלה בסוס אין בו דין אונאה שזה רוצה במחט יותר משריון: אבל החליף פירות בפירות בין שמו אותם קודם המכירה בין שמו אותם אחר מכירה יש להם אונאה: אמר המוכר חפץ זה אני מוכר לך ע"מ שאין בו אונאה אין זה תנאי ופרשב"ם משום דמשמע ע"מ שלא יהיה לו דין אונאה וא"א לו להתנות לבטל דין תורה וחזר הדבר לדין תורה פחות משתות הוי מחילה שתות קנה ומחזיר אונאה ורש"י פירש שאין זה לשון מחילת אונאה אלא לשון

תביעת אונאה שהתנה ע"מ שאין בו אונאה והרי יש בו והוי מקח טעות וחוזר בו לגמרי אם ירצה: ואפילו אם התנה ע"מ שאין לך עלי אונאה אינו מועיל ויש בו אונאה: בד"א בסתם אבל אם פירש ואמר חפץ זה אני מוכר לך במאתים ויודע אני שאינו שוה אלא מנה ע"מ שאין לך עלי אונאה וכן לוקח שאמר למוכר חפץ זה אני לוקח ממך במנה יודע אני ששוה מאתים ע"מ שאין לך עלי אונאה אז אין בו דין אונאה ומיהו כתב הרמב"ם ז"ל היה מוכר חפץ במנה ואמר חפץ זה אינו שוה אלא אז על מנת שאין לך עלי אונאה יש בו אונאה שזה אומר ראיתי ששוה יותר מזוז ואמרתי אינו מכויין אלא להשביח דעתי עד שיפרש כדי האונאה שיש במקח ודאי או בקרוב לה בכדי שהדעת טועה שהרי זה ידע בודאי הדבר שמחל בו ע"כ: בעה"ב המוכר את כליו ואינה את הלוקח אין בו דין אונאה שאילו לא הרבה לו בדמים לא היה מוכר את כלי תשמישתו ואפילו שמכרם מחמת דוחק ולא שייך האי טעמא אפ"י הכי לא פלוג רבנן אלא כל בעל הבית אין לו דין אונאה ומיהו פירש ר"י דוקא בשתות אבל ביתר על שתות דינו כאינש דעלמא: ופ"א א"א הרא"ש ז"ל דוקא שהלוקח יודע שזה המוכר בעה"ב אבל לא ידע או שקונה על ידי סרסור דינו כלוקח מהתגר: וכתב הרמ"ה ז"ל לא שנא מכר בעל הבית ואינה או נתאנה או לקח ואינה או נתאנה בכל ענין אין בו דין אונאה ולא נהירא לא"א הרא"ש ז"ל אלא דוקא במכר ואינה אבל מכר ונתאנה או קנה יש בו דין אונאה: שאלה לא"א הרא"ש ז"ל ראונו מכר חפץ לשמעון ולא נתרצו בסכום ובא לוי ונתרצו שניהם לגמור המקח ע"פ שומתו ושם אותו בשבעים זהובים למחרת הראה שמעון החפץ לתגר ושם אותו בחמשים ורוצה שמעון לחזור בו ואומר שלא נתרצה בקנין אלא בדיבור בעלמא ואם לא יוכל לחזור בו אם לוי חייב לשלם מידי דהוה אמראה דינר לשולחני דהדיט חייב היכא דמוכחא דסמך עליו אמנם אין נפקותא בדין זה כי ראונו היה בעל הבית אבל מסופק אני בזה אם הוא בעל הבית המוכר מחמת דחקו אם יש בו דין אונאה ומה הדין במראה לתגר וידוע לכל שטעה התגר. תשובה יראה דשמעון יכול לחזור בו כיון שיש בו ביטול מקח דמה שנתרצה שמעון לקחתו בשומת לוי לא עדיף ממה שפירש ע"מ שאין לך עלי אונאה דקיי"ל כרב דאמר שיש עליו אונאה וכ"ש בנדון זה שלא כיון ראונו למכרו לו ביותר מדמיו ולא כיון שמעון לקנותו ביותר מדמיו אלא שהיו רחוקין זה מזה בשומא דמקח וכיונו שלוי ימצע המקח ויעמידנו בשומת דמיו ולא שיאנה שום אחד מהן: ומה שתלה חזרתו בשביל שלא היה בו קנין זו אינה טענה כיון שמסר החפץ ע"פ שומת לוי אין לך קנין גדול מזה: ומה ששאלת אם לא יוכל לחזור בו אם לוי חייב דע שאם ראונו הלך לדרכו ואין שמעון יכול ליפרע מראובן אם לוי הוא תגר ובקיא בשומא ולא קבל שכר על השומא פטור כמו טבח אומן שקלקל בחנם פטור: ולא דמי למראה דינר לשולחני וכל אדם חייב עליו אפילו בחנם דשאני הכרת מטבע שצריך בקיאות גדולה ואין לאדם להשתדל בו לראותו אם לא שיהיה בקי גדול אבל בשומת המקח אין בו כל כך אומנות וכל התגרין בקיאים בשומתו לפיכך בשכר חייב בחנם פטור: ומה שכתבת שאין בו נפקותא דראובן הוא בעל הבית דע כיון שיש אונאה יותר על שתות אין חילוק בין בעל הבית לאחר ואין חילוק בבעל הבית המוכר כליו בין אם מוכרן מחמת דחק גדול שאין לו מה לאכול אם לאו דבכל ענין אין בו דין אונאה: ששאלת על סרסור שהביא חפץ של שמעון לראובן לקנותו ולא היו תגרין בעיר שהיו בקיאים בשומת החפץ כמו שמעון ולא ידע ראונו שהוא של שמעון ובקש ממנו ליעצו כמה הוא שוה ואמר לו שמעון קח אותו בק"ג זהובים כי הוא בזול וכל זמן שיאמרו קרוביך שהוא ביוקר אחזיר לך המעות ולקח ראונו החפץ ושלחו לעירו מן היריד והראה לקרוביו והם אומרים שנתאנה בו יותר משליש ותבע משמעון שיחזיר מעותיו כמו שהתנה עמו וגם החפץ שלו היה וגם טוען אתה נתערבת לי בשעת מתן מעות שאמרת לי אחזיר לך מעותיך כל זמן שלא תרצה בו ושמעון אומר לא היה החפץ שלי כי לא הייתי אלא סרסור שנשלח על ידי ליריד ואיני חייב לך מטעם אונאה וגם לא מטעם תנאי כי איני רוצה לעמוד בתנאי. תשובה יראה כיון ששמעון מסר החפץ מיזו לסרסור נקרא בעל החפץ ואפילו בלא תנאי יש במקח זה דין אונאה וצריך להחזיר האונאה בכדי שיראה לתגר או לקרוביו ואם האונאה יתר על שתות המקח בטל ובחפץ זה הואיל ולא היו התגרין מכירין בו הילכך היתה החזרה תלויה בקרוביו ואחרי ראית הקרובים החזירו והדין דינא אם שמעון תגר אבל אם הוא בעל הבית אין לו אונאה בכלי תשמישיו עד שתות כל זמן שלא היה שם תנאי אבל בנדון זה שהיה שם תנאי בשעת מכר ושמעון מודה אלא שאינו רוצה לעמוד בו לאו כל כמיניה וצריך לקיים תנאו דכל תנאי שבממון קיים ואדעתא דהכי קנאו שיחזיר לו מעותיו: הכנעני עובד כוכבים אין לו אונאה וכנעני שאינה לישראל מחזיר האונאה דלא יהא כח הכנעני חמור משל ישראל: הנושא ונותן באמונה אין לו דין אונאה ופירש הרשב"ם ז"ל שאומר לו חפץ זה בכך וכך לקחתיו וכך וכך אני משתכר בו ויש מפרשים דאפילו לא אמר לו בכך וכך לקחתיו אלא אמר לו תן לי חפץ זה כמו שקנית אותו ואני מאמינך במה שתאמר שקנית אותו ואוסיף לך כך וכך לריוח אין בו אונאה שאפילו אם נתאנה בו לוקח ראשון צריך ליקח כמו שקנאו דאדעתא דהכי משכו ליתן לו כמו שקנאו: והנושא והנותן באמונה לא יחשוב הרע באמונה והיפה בשוויו כגון אם קנה עשר יריעות בעשרה דינרין ויש בהן שאינן שוות עשירית ויש בהן ששוות יותר לא יאמר קנתי עשרה בל' דינרין דהיינו כל אחת בדינר וכן אחרות הרעות ואחשוב היפות כפי שוויון אלא הכל באמונה כמו שקנאם ביחד: ומעלה לו על דמי המקח שכר הכתף והפונדק וכוללם בדמי המקח כי כולם בכלל דמי המקח הם אבל שכר טרחה לא יעלה על המקח אלא יקח ממנו כפי שנתפשר עמו שיתן לו ריוח: ואלו דברים שאין בהם אונאה עבדים ושטרות וקרקעות וכתב הרמב"ם ז"ל אפילו מכר לו שוה אלף בדינר או שוה דינר באלף וכ"כ רב אלפס ור"ת פסק דדוקא עד פלגא ולא פלגא בכלל כגון שמכר שוה מנה במעט פחות ממאתים אבל אם הטעהו בכפל המקח בטל ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל: ובחטיין שזרען בקרקע ולא השרישו עדיין מיבעיא אם יש בהן דין אונאה כגון שמכר לחבירו קרקע ואמר

כמשנה אלו רברים שאין להם אונאה העבדים והשטרות והקרקעות כו'. ויליף להו כגמרא מקרא, וקשה דהא עיקר קרא דאונאה בקרקעות כתיב דהכי כתיב וכי תמכור כו' אל תנו איש את אחיו במספר שנים אחר היוכל כו' במספר שני תבואות ימכר לך לפי רוב השנים תרבה מקנתו ולפי מעוט השנים כו' ולא תנו איש את עמיתו כו' ופשטיה דקרא דכיון שהשדה חרות ביובל יש לו למכור לפי ערך השנים כדי שלא יבא לידי אונאה, ואע"ג דדרשינן לקרא דמספר שני תבואות לענין שאין הלוקח רשאי לגאול פחות משתי שנים אחר היוכל מ"מ הא קי"ל דאין מקרא יוצא מידי פשוטו. ועוד דקרא דלפי רוב השנים לא מצינו דרשה אחרת אלא כפשטיה דקרא דמשמע שיש בהם אונאה שאינו רשאי למכור אלא לפי ערך השנים. ונראה לי דבאמת לענין איסורא אפילו בקרקעות אסור להונות לכתחלה והא דממעטינן להו הכא מאונאה היינו דלאו דלא תנו לא קאי עלייהו וממילא דלא ניתן להשבון להחזיר האונאה ליה¹ דהא קי"ל [תמורה ד' ע"ב] כל מאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני ומהאי טעמא אפילו באונאת מטלטלים היה ראוי לומר שלא להחזיר האונאה אלא דאפשר דכיון דקאי בלאו דלא תנו הו"ל כגול ומרבינן לה להשבון מוהשיב את הגזילה. ובאמת תמיה לי שלא מצינו בשום מפרש או פוסק איזה טעם מנא לן דאונאה ניתן להשבון, ובשלמא ביתר משתות דהוי ביטול מקח י"ל דלא צריך קרא אלא דמסברא אמרינן דהוי כעין מקח טעות, אלא בשתות דקי"ל קנה ומחזיר אונאה קשה ממה נפשך אי משום מקח טעות יתבטל המקח ואי משום קרא דלא תנו הא קי"ל דכל מאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני וכן הקשו התוספות לקמן פ' המקבל [קט"ז ע"א ד"ה וחי"ב] גבי חובל רחיים ורכב, אלא על כרחך דכיון דעובר בלאו קרינן ביה והשיב את הגזילה ומהאי טעמא כתב הרמב"ם ד"ל [פ"ב מה"ל מכירה ה"א] דאין לוקין על אונאה דדו"ל ניתק לעשה.

(ח) מנחת חינוך, שלז

מצוה שלז, שלא להונות במקח וממכר

(א) [א] **שלא** להונות וכו'. עיין ר"מ הלכות מכירה מפרק י"ב ואילן, ואכתוב בקיצור. אסור לכל איש מישראל להוכות את חבירו במקח וממכר הן המוכר והן הלוקח שנאמר לא תונו, ואם אינה אותו עובר בלאו. והנה אמרו חז"ל [ב"מ ג' ע"ב] פחות משתות קנה ואינו מחזיר אובאה,

אך זה יש לדחות כיון דבאמת צריך לשלם אף פחות משתות, רק קים להו לחז"ל דבפחות משתות מוחל, וכיון דמחוייב לשלם רק שחבירו מחל לו הוה ליה כאילו שילם, א"כ אינו לוקה. וכהאי גוונא מצאנן בחו"מ סי' תכ"ד ס"ג גבי החובל עבד כנעני שלו בשה פרוטה פטור משלומין דמה שקנה עבד קנה וכו', וגם ממלקות פטור דהוי ניתן לתשלומין, אף דאינו משלם, כיון דאינו פטור רק דזוכה מהעבד מחמת מה שקנה רבו הוה ליה ניתן לתשלומין. ועיין קצות החושן שם [סק"א] כתב גבי יחומה ומפוחה, כיון דהטעם משום מחילה מ"מ הוה ליה גר תשלומין ופוטור ממלקות, עי"ש. א"כ הכא נמי אפשר דעובר על הלאו, ואין לוקין כיון דגר משל מין הוא רק דחבירו מחל לו. ועיין בפני י"ושע שם ג"כ ע"כ סוגיא דאלו דברים שאין להם אונאה כתב [ד"ה אלו] הטעם דמחזירין האונאה אף דלא כתיב והשיב, וכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני, אך דהוא בכלל גזילה ויחזק לעשה והשיב את הגולה, עי"ש. וכבר פלפלתי לעיל בניחק לעשה ותשלומין, ומה שכתב דאי עביד מהני עיין מה שכתבתי לעיל בחיבורי [מנזה ל"ח אות ג'] דהרבה פוסקים כרבא דלא מהני, ומדברי הר"מ אין הכרע האך סבירא ליה.

שחית קנה ומחזיר אונאה, יתר משתות בטל מקח. ומסופק הרא"ש [שם סי' כ"ו] ומוצא בשו"ע חו"מ סי' רכ"ז ס"ו אם מותר להונות פחות משתות, אי נימא דהלאו קאי גם על פחות משתות אם יש באונאה שוה פרוטה ככל הלאוין שבממון, <דפחות משהו פרוטה אסור כדן חיי שיעור, עיין ר"מ פ"א מגזילה ואבידה ה"ב> רק שחז"ל אמרו דאי אפשר לזמאס וכו', או שמא כיון דדרך מקח וממכר הוא וכו' לא מיקרי אונאה כלל ומותר להונות בפחות משתות, עי"ש. ובר"מ אינו מצאנן זה, אך הרב המחבר בסוף המנזה מביא בפירוש דבפחות משתות אין איסור כלל. ויש להביא ראיה דגם הר"מ סובר כן דכתב כאן בה"א וכן כתב הרב המחבר דאין לוקין על לאו זה דניתן לתשלומין דצריך להשיב, ואי אמרת דבפחות משתות גם כן עובר על הלאו רק דאין צריך להשיב, א"כ למה לא ילקה על פחות משתות כיון דלא ניתן לתשלומין, כמו חובל בחבירו דעובר על לא יוסיף, ובהכאה שוה פרוטה דמצאנן בתורה תשלומין משלם ואינו לוקה, ובחובל בהכאה שאין בה שוה פרוטה כיון דאינו משלם לוקה, הכא נמי בשתות ניתן לתשלומין אינו לוקה, אבל פחות משתות דאינו משלם למה לא ילקה, על כרחך צריך לומר דאין לאו כלל בפחות מזה.

[ב] וְהָנִיחַ דַּעַת הַרִי"ף [שם ל"ב ע"א מדפי הרי"ף] והר"מ כאן זה"ד ומוצא בשו"ע חו"מ סי' רכ"ז ס"ה דאין אונאה לפרוטות, והיינו האונאה פרוטה, רק דוקא אם נתאנה יותר על פרוטה, ויש אומרים דמעשה בעינין, עי"ש. והנה צדאי פרוטה עובר בלאו ככל גזל כיון דנתאנה שחות רק אין צריך להחזיר, א"כ צכהאי גוונא ילקה דלא ניתן לתשלומין. אך צאמת הטעם דמאן דאמר אין אונאה לפרוטות, צריך לומר גם כן מטעם מחילה דצמק מוחל לו פרוטה דאין לנו טעם אחר בדבר, דלמה ישחנה כאן מכל דין ממין דהוי שיה פרוטה, על כרחק דחז"ל קים. הו דצמק וממכר פרוטה הוא בכלל מחילה, אם כן שפיר הוה ליה ניתן לתשלומין. הו שצארנו לעיל [אות א'].

[ג] וּמְבֹאֵר בְּש"ס שם ג"ו ע"א וכן פסקו כל הפוסקים, אלו דברים שאין להם אונאה קרקעות ועבדים ושטרות והקדשות, ובש"ס ילפינן מקרא ובי וגו' ממעטינן כל הנהו. ויש להסתפק אי על כל הנהו דממעטינן מקרא זה אין צהס הלאו כלל ואינו עובר כלל בלאו כי כך גזירת הכתוב, או דילמא דעובר על הלאו רק דין אונאה להחזיר שחות וביטול מקח ציחר משחות ליה צה, אבל על הלאו עובר. ובר"מ אינו מבואר, אך הרמב"ן בפירושו על התורה [כ"ה, ט"ו] ומוצא כאן בדברי הרב המחבר דעמו, דאף

בעבדים ושטרות וקרקעות והקדשות עוברים בלאו הזה"ו, רק דין אונאה להחזיר או ביטול מקח אין צהס, עיין בדברי הרב המחבר. והנה לדעה זו כיון דאיתמעט מקרא [בש"ס שם], נראה דגזירת הכתוב הוא ולא מטעם שכתב הרב המחבר דדרך למחול, ומי יודע כי צטרות ועבדים הדרך למחול ומי עמד בסוד ה' לידע הטעם, אך הוא גזירת הכתוב כיון דאיתמעט מפקוק מפורש, א"כ נראה דדעת הר"מ אינו כן, דאילו היה לאו ולא ניתן לתשלומין למה אין לוקין באונאות עבדים ושטרות כמו חובל פחות משהו פרוטה שכתבנו לעיל [אות א'] כיון דלא ניתן לתשלומין היה ראוי ללקות על אונאה בדברים הג"ל, אלא ודאי דעמו דאף הלאו אין עוברים דרך גזירת הכתוב. אך כיון דדעת הרמב"ן דהטעם משום מחילה, א"כ אפשר דהר"מ ג"כ סובר דאין לוקין מטעם שכתבנו לעיל, ומי אנכי לסתור דעת הרמב"ן וגם מסתבר כדבריו, דאי לאו הכי למה לא יחזיר, כמו גזל שטרות ועבדים וקרקעות אע"פ דאיתמעטו מעשה ההצבה מכלל ופרט וכלל צב"ק קי"ז ע"ב, מ"מ צדאי חייב להחזיר מטעם כל מילתא וכו', ולמה כאן אין מחזירין, אלא צריך לומר מטעם מחילה. אך כבר כתבתי [לעיל מ"ה ל"ח אות ג'] דדין זה לא נבירא אי הלכה כרצא או כאצי דמהני, ואדרבה אפשר היה לומר דאין איסור כלל, א"כ לא עבר כלל אמירת דרמנא, אך כיון דהרמב"ן כתב כן מי יוכל לסתור דבריו.

וַיִּבְרָאָהּ לְהַצִּיא רֵאִיָּה דָגָם דַּעַת הַרְ"מ כֵּן דַּעֲזָרִים עַל הַלְלוֹ דְאוֹנָהָ
 בְּקַרְקָעוֹת וְעַבְדִּים וְשִׁטְרוֹת, דְּאִי מִימָא דְאִין עֲזָרִים עַל הַלְלוֹ כֻּלָּ
 הָא בְּרַ"מ בְּפִרְק אִיזוּה נֶשֶׁךְ ס"א ע"א אִמֵּר רַבָּא לֹא לְכַתּוּב לֹא גִזּוּל וְיִמְי
 מִאוֹנָהָ וְכוּ' ע"ש, הָא דַּעַת הַרְ"מ פ"ו מְגִיבָה ה"א דָּגָם עַל קַרְקָעוֹת
 עֲזָרִים מְשׁוּם לֹא דְגִזּוּלָה אִו גְּנִיבָה, א"כ
 זְרִיךְ לֹא גִזּוּל עַל עַבְדִּים וְשִׁטְרוֹת וְקַרְקָעוֹת
 וְהִיא קוֹשִׁיית חוֹס' שֶׁס ד"ה אֵלָּא, עַל
 עַבְדִּים, אֵלָּא וְדִאי דַּעֲזָרִים גַּם בְּאוֹנָהָ עַל
 הַלְלוֹ עַבְדִּים וְשִׁטְרוֹת וְקַרְקָעוֹת וּמְקַשָּׁה
 שְׁפִיר, וְהָא דְאִין זְרִיךְ לְהַחֲזִיר הוּא מְטַעַם
 מַחֲלֵה. וְאִין לּוֹמֵר מַחֲמַת אִי עֵבֵד מְהֵנִי,
 דְּאִי הֵי הוּא לִיה לְלִקּוֹת כִּיּוּן דְּלֹא יִתָּן
 לְתַשְׁלוּמִין, רַק מְטַעַם מְשׁוּם מַחֲלֵה וְכוּבֵר
 כְּדַעַת הַרְ"מ ז' דְּהוּא לִיה יִתָּן לְתַשְׁלוּמִין
 כְּנ"ל. אִךְ מְדַבְרֵי הַחוֹס' [הַגִּזּוּל] שֶׁהִקְשׁוּ
 הֵיכִי יִלְפִינן גִּזּוּל מִאוֹנָהָ הָא גִּזּוּל שִׁיךְ
 בַּעֲבָדִים וְאִין אוֹנָהָ שִׁיךְ בַּעֲבָדִים, מִצֹּאֵר
 בְּדַבְרֵיהֶם לְהַדִּיחַ דְּאִין לֹא דְאוֹנָהָ כֻּלָּ
 בְּקַרְקָעוֹת וְעַבְדִּים וְשִׁטְרוֹת דְּנִתְמַעְטוּ מֵהַלְלוֹ
 לְגַמְרִי, וְעִיין מְשַׁנָּה לְמַלְךְ פ"ד מֵהַלְלוֹת
 מְלוּה וְלוּה ה"א.

וְכַלּ וְזֶה דַּעַת הַרְ"מ וְהַרְבּ הַמַּחֲבֵר בְּאוֹנָהָ
 אִין לּוֹקִין, אֲבָל דַּעַת הַחוֹס' שֶׁס דַּעַל
 לֹא דְאוֹנָהָ לּוֹקִין. וְע"ש בְּסִפְר פְּנֵי יְהוֹשֻׁעַ
 [ד"ה אִמְרִין] הַטַּעַם כִּיּוּן דְּהַעֲשָׂה אִין כְּחוֹב
 כּוֹה אִין זֶה יִתַּק לְעֵשֶׂה, וְלֹא הֵיטָן
 לְתַשְׁלוּמִין לֹא כְּפִירָא לְהוּ, וְכוּבֵר פִּלְפִּלֵי לְעִיל
 בְּחִיבּוּרֵי זֶה [מְלוּה ל"ח] וְע"ש בְּמַהֲרַש"א
 וּבְפִנֵי יְהוֹשֻׁעַ. וְהֵנָּה אֲפִשֵׁר לּוֹמֵר לְדַעַת
 הַחוֹס' דְּלוֹקִין בְּאוֹנָהָ הֵינּוּ בְּשִׁתּוֹת דְּהַמְקַח

קִיָּם, אִו אֲפִילוּ בְּפַחוֹת מַשְׁתּוֹת אִי יִמָּא דַּעֲזָרִים בְּלֹא כִּיּוּן דְּהַמְקַח קִיָּם,
 אֲבָל בִּיתֵר מַשְׁתּוֹת דְּהַמְקַח בְּטַל וְלֹא אִהֵי מַעֲשִׂי אֲפִשֵׁר דְּאִין לּוֹקִין. וְדִין זֶה
 דְּכַל הֵיכָא דְלֹא אִהֵי מַעֲשִׂי אִי לּוֹקִין, יִתְבָּאֵר לְקַמְן מְלוּה שְׁל"ט [אוֹת כ"ד]
 שְׁמָה יִתְבָּאֵרוּ הַדְּבָרִים בְּדַבְרֵי הַרְבּ הַמַּחֲבֵר. וְאוֹנָהָ בְּפַחוֹת מְשׁוּם פְּרוּטָה
 אִינוּ לֹא כֻּלָּ כִּמוּ גִזּוּל וְדוּמִיּוּ, רַק אֲסוּר מְטַעַם חֲזִי שִׁיעוּר, וְעִיין חוֹס'
 כְּתוּבוֹת מ"ו ע"א ד"ה אֲחִיא שִׁמְהָ וְכוּ'.

וְהַגִּזּוּל לְדַעַת הַפְּנִי יְהוֹשֻׁעַ [הַגִּזּוּל בְּאוֹת א'] דְּלִהַרְ"מ אוֹנָהָ כֻּלָּ גִזּוּלָה
 וְהִי יִתַּק לְעֵשֶׂה וְהַשִּׁיב, א"כ לֹא קִשָּׁה בְּלֹא הֵיכִי לְמָה לֹא יִלְקָה עַל
 עַבְדִּים וְשִׁטְרוֹת וְקַרְקָעוֹת אִו עַל פְּרוּטָה כִּיּוּן דְּלֹא יִתָּן לְהִישָׁבוֹן, זֶה אִינוּ,
 כִּיּוּן דְּקָלָת מִן הַלְלוֹ יִתַּק לְעֵשֶׂה אִין לּוֹקִין אִף עַל הַמְקָלָת דְּלֹא יִתַּק, כִּמוּ
 שְׂכַחַת הַרְ"מ פ"ג מְמַלּוּה וְלוּה ה"ד גְּבִי הַשְׁבַּח הַעֲבוּטוּ אִף דְּלַגְזִי עֲשִׂיר לֹא
 יִתַּק, מ"מ כִּיּוּן דְּגִבִּי עִי יִתַּק אִין לּוֹקִין אִף בְּעֵשִׂיר, הַכָּא נִמֵּי עַל כֵּן
 אֲפִילוּ אִו עוֹבֵר בְּלֹא מ"מ אִינוּ לּוֹקָה. וְמָה שֶׁקִּשָּׁה עַל הַרְ"מ דְּסוּתֵר דְּבָרֵי
 עַם מָה שְׂכַחַת בְּפ"א מַחֲמוּרָה ה"א ע"ש בְּמַשְׁנָה לְמַלְךְ, וְהוֹצֵא לְעִיל
 בְּחִיבּוּרֵי זֶה [שֶׁס] מָה שְׁחִירָן הָאוּרִים וְתוּמִים [ס' ז"ו סק"ז].

וְדַן לְרִאָן זֶה נוֹהַג בְּכָל אִשְׁי יִשְׂרָאֵל, אִךְ יִשְׂרָאֵל שְׁהוּנָה אִתּ הַגִּיּוּ אִינוּ
 עוֹבֵר כֻּלָּ בְּלֹא הוּא דַּעֲמִיתֵךְ וְאִחִיו כְּתִיב, כֵּן הוּא בְּרַ"מ כֹּאן
 פ"ג ה"ו וְבַשּׁו"ע ס' רכ"ו סכ"ו מֵהַש"ס דְּבַחְרוֹת י"ג ע"כ. וְגוּי לְגוּי אִו
 גוּי לְיִשְׂרָאֵל וְדִאי אֲסוּר וְחַיִּיב עֲלָיו מִימָה כִּי הוּא בְּכֻלָּ גִזּוּל אִו דִּינִן שְׁנַטְטוּ
 עֲלֵיהֶם. וּמִצֹּאֵר בְּרַ"מ וְשׁו"ע כֹּאן דְּגוּי שְׁהוּנָה אִתּ יִשְׂרָאֵל מִחוּזֵר הַאוֹנָהָ,
 לֹא יִהִי זֶה חַמּוּר מִן יִשְׂרָאֵל. וְהֵנָּה גוּי לְגוּי דְּקִיּוּמָא לָן גְּבִי גִזּוּל דְּאֲפִילוּ עַל
 פַּחוֹת מְשׁוּם פְּרוּטָה נִהַרְג עִיין ר"מ פ"ט מְמַלְכִים ה"ט, א"כ אִף כֹּאן כֵּן אִו
 בְּאִינָה לְיִשְׂרָאֵל ג"כ חַיִּיב מֵהֵאִי טַעֲמָא. אִךְ אֲפִשֵׁר דּוֹקָא אִם הִיָּה שְׁתּוֹת עַב"פ
 דְּהוּי אוֹנָהָ רַק מַחֲמַת פַּחוֹת מְשׁוּם פְּרוּטָה דְּאִינוּ מִמּוֹן וּבְגוּי הוּי מִמּוֹן, אֲבָל
 בְּפַחוֹת מְשׁוּמַת תְּלִיא בְּסַפִּיקוּן שֶׁל הַרְ"שׁ שֶׁהַבְּחָזוּ לְעִיל [אוֹת א'], אִם הוּא
 מְטַעַם מַחֲלֵה א"כ כֹּאן חַיִּיב כִּמוּ פַּחוֹת מְשׁוּם פְּרוּטָה גִּזּוּל מִיִּשְׂרָאֵל אַע"ג
 דְּמַחֲל מ"מ נִהַרְג, אִךְ אִם הוּא הֵיטֵר גַּמּוּר כִּיּוּן דְּהוּא בְּדִרְךְ מַקַּם וּמִמְכֵר עִיין
 בְּדַבְרֵי, א"כ אִין אֲסוּר כֻּלָּ בְּגוּי ג"כ, הֵן גוּי לְגוּי וְהֵן גוּי לְיִשְׂרָאֵל.

וְהַגִּזּוּל מָה שְׂפַסְק דְּגוּי שְׁאִינָה לְיִשְׂרָאֵל יִחוּזֵר, לֹא כְּתוּב בְּשׁוּם מַקּוֹס כְּבוֹן גְּבִי
 גִזּוּלָה אִו גְּנִיבָה דִּין זֶה, וְעִיין בְּמַגִּיד מְשַׁנָּה
 כֹּאן כְּתוּב דִּילָא לְרַבִּינֵי מַמַּס' ע"ו פִּרְק
 הַשּׁוֹכֵר ע"א ע"ב גְּבִי הַלּוֹקָה גְּרוּטָאוֹת וְכוּ'.
 וְהֵנָּה דִּין זֶה זְרִיךְ חֲקִירָה דְּכֵן נַח כִּיּוּן שְׁחִיב
 מִימָה אִי זְרִיךְ לְהַשִּׁיב, ע"ש גְּבִי כֵּן נַח נִהַרְג
 עַל פַּחוֹת מְשׁוּם פְּרוּטָה וְלֹא יִתָּן לְהִישָׁבוֹן
 בְּרַש"י וְכוּס'. וְהֵנָּה אִף אִי יִמָּא דְּקַרְקָעוֹת
 וְדוּמִיָּהִם נִתְמַעְטוּ מֵהַלְלוֹ, מ"מ נִרְאָה שְׁשׁוּט
 דּוֹקָא בְּיִשְׂרָאֵל הוּא גִזּוּרָה הַכְּתוּב, אֲבָל בְּגוּי
 דְּהוּא בְּכֻלָּ דִּינִים בְּדִאי אִין חִילוּק וְנִהַרְג עַל
 אוֹנָהָ קַרְקָעוֹת עַבְדִּים וְשִׁטְרוֹת ג"כ, אִךְ
 אִינוּ מַשִּׁיב כִּי גַם יִשְׂרָאֵל לֹא יִתָּן לְהִישָׁבוֹן.

[ה] וְבַחֲרִיפִין דַּעַת הַרְ"מ כֹּאן פ"ג
 ה"א, דְּכֻלָּם בְּכֻלָּם אִין
 בְּהַם אוֹנָהָ וּפִירוֹת בְּפִירוֹת שִׁיךְ אוֹנָהָ, עִיין
 בְּשׁו"ע ס' רכ"ו ס"כ וְבַרְאב"ד וּבְמַגִּיד
 מְשַׁנָּה וְלַחַס מְשַׁנָּה. וּבְשִׁכּוּרוֹת מְטַלְטֵלִין שִׁיךְ
 ג"כ אוֹנָהָ [ב"מ כ"ו ע"ב]. וּמִצֹּאֵר בְּרַ"מ
 כֹּאן הַט"ו וְבַשּׁו"ע שֶׁס סל"ג דְּהַשּׁוֹכֵר אִתּ
 הַפּוֹעֵל אִין בּו (דְּרַךְ) [דִּין] אוֹנָהָ דְּהוּי לִיה
 דִּין עַבְד וְעַבְדִּים אִין בְּהַם אוֹנָהָ, וּבְקַבְלָן יֵשׁ
 דַּעוֹת ע"ש [בְּסַפְר מְשַׁנָּה הַט"ו], מִצֹּאֵר
 דְּבַעֲבָד עַבְדֵי שְׁפִיטָא דְּלֹא שִׁיךְ אוֹנָהָ דְּהוּי
 כְּעַבְד כְּנַעֲנִי דְּאִיתְקַשׁ לְקַרְקָעוֹת. וְעִיין
 (ב"מ) [בְּסַמ"ע סק"ס] שְׂכַחַת אַע"ג
 דְּוַהֲמַחֲלַחַס בְּעַבְדִּים כְּנַעֲנִים כְּתִיב, מ"מ גַּם
 זֶה כִּיּוּן שִׁישׁ שֶׁס עַבְד עֲלָיו אִין לוֹ אוֹנָהָ, עִיין מְשַׁנָּה לְמַלְךְ שֶׁס וּבַש"ךְ חו"מ ס' ז"ה
 סַקְסָי וּבְאוּרִים וְתוּמִים שֶׁס [תוּמִים סק"ג] אִי עַבְד עַבְרִי דִּין קַרְקָעוֹת לְמוּ.
 וְכַבֵּר הַבְּחָזִי לְעִיל [אוֹת ב'] דְּאוֹנָהָ בְּכֻלָּ גִזּוּל לְהַרְ"מ, א"כ עוֹבְרִין עַל
 שְׁלֵשָׁה לְאוּיִן כִּמוּ בְּגִזּוּל עִיין ר"מ פ"א מְגִיזֵלָה וְאֲבִידָה ה"ב, וְהַרְכִּיתִי
 לְעִיל בְּחִיבּוּרֵי זֶה [מְלוּה רכ"ט] קָלָת בְּאֵלוּ הַלְלוּיִן. וּפְשׁוּט דְּלֹא זֶה דְּאוֹנָהָ שִׁיךְ
 אִם מִנְאִנָּה לְחַרְשׁ אִו לְקַטֵּן בְּעִינֵן שְׁמַעֲשִׂיָּהִם קִיּוּמִים, וְעַנְיִן שְׁאִין מַעֲשִׂיָּהִם קִיּוּמִין
 אֵלָּא מְדַרְבְּנָן עִיין שׁו"ע ס' רמ"ג [סַעֲיִפִּים י"ד – י"ח], מ"מ שִׁיךְ הַלְלוֹ מִן
 הַחוּרָה וּק"ל. וְעִיין קָלוֹת הַחוּשָׁן ס' רכ"ו [סַק"א] מְבִיא בְּשֶׁם רִיטוּב"א קִידוּשֵׁין
 ח' ע"א הַמוּכָר שׁוֹה חַמְשָׁה בְּשֶׁם וְלֵהֲאִי לּוֹקָה שׁוֹה שֶׁס אִין בּו אוֹנָהָ, דְּבַתֵּר דִּידֵיהּ
 אֲלוּיָנִן מֵהַש"ס שֶׁס דְּרַב כְּהֵנָּה גְּבִירָא רַבָּה הוּא, וּבְקָלָת הַחוּשָׁן הֵיטוּב ב"ע.

ט) חידושי רבינו חיים הלוי, הלכות מכירה יג:ג, מין הקטע "והנרא לומר...נתקיימה הפסיקה מעולם, ונש"ב"

שמות, אי משום דין טעות הלא שמות שוב לפחות משמות דהיי לר"ך להיות המקח קיים כמו שפסקו ז"ל, והא דבשמות מחזיר אונאה, הוא רק מגזה"כ בפ"ע הנאמר באונאה דשמות קנה ומחזיר אונאה, וא"כ הא נמלא דמשום עלם מעשה המקח לא הי' לר"ך להחזיר כלל אונאה, ורק דר"ס הוא שיחזיר, מדין החזרת אונאה שהוא זה דין וגזה"כ בפ"ע כמו החזרת גזילה. אשר ע"כ שפיר המקח מתקיים ולא דייגינן ב"י דין טעות לגבי המאנה וביטול הפסיקה, כיון דמדין תורה הוא שמחזיר ולא משום עגס מעשה המקח, ע"כ לא דייגינן ב"י דין טעות ע"ז בהמקח. אכן כ"ז הוא באונאה, דדין החזרתו הוא מגזה"כ, משא"כ בטעות במדה ובמשקל ובמנין, דדין החזרתו לאו משום דין אונאה קאיתנן עלי', כי אם דהוי טעות מעיקרא, א"כ ממילא דקשמחזיר את הטעות הא נמלא דבטלה הפסיקה לגבי המחזיר שנחבין על המדה האחרת, וא"כ ממילא דבטל המקח, כיון דלא נתקיימה הפסיקה מעולם, וכש"כ.

והנראה לומר, דהנה לכאורה יש לטעון בכל אונאה שמות דעלמא דקי"ל דקנה ומחזיר אונאה, ויעו"ש ברמז"ס בה"ל מכירה שם שפסק דאפילו אם המאנה לא ידע שמאנהו גם כן הדין כן דקנה ומחזיר אונאה, וז"ע דקשמחזיר האונאה א"כ הא הוי לגבי טעות בדבר שבמדה ובמשקל ובמנין דחוזר, דהרי הוא הי' סבור שמכר לו החפץ ביותר ונמלא שהמכר נעשה בפחות, וא"כ המאנה יבטל את המקח כמו כל טעות שבמדה ובמשקל דחוזר, ונהי דאונאה לא הויא דהא החפץ נמכר עתה בשויו, אבל טעות מיהא הוי לגבי המחזיר האונאה, ונמלא דלא נתקיים המקח כמו שפשו, וגם דנתבטלה הפסיקה, ואמאי אין המאנה יכול לחזור. ואשר יראה מוכרח בזה, משום דבכל אונאה

י) ערוך השלחן רכז:ב, ז

ב אסיר להונות אף בשוה פרוטה והמאנה ויודע שמאנה עובר בלאו ויתבאר בסעיף ו' ואם לא היתה כוונתו לאנות אלא שנתוודע שיש אונאה במקח זה אמרו רז"ל [ב"מ נ:] דיש נ' מחלוקת בדיני אונאה פחות משתות ושתות ויתר משתות פחות משתות הוי מחילה לפי שכן הוא דרך מקח וסמכר שאין הלוקח והמוכר יכולין לצמצם דמי המקח בצמצום ודרך העולם למחול עד שתות [עיר] ונ"ל שזה אינו אלא בסחורות שאין להן קביעת מקח בצמצום אבל מה שכל בעלי החנויות מוכרין בשוה כמו קמח ולחם ומלח וכיוצא בהם אף פחות משתות לא הוי מחילה וצריך להחזיר האינאה ועמ"ש בסעיף ו' וכן משמע בגמרא [ב"ב לה:] דאמר שם פחות משתות לא ידע וכו' משמע דדבר הידוע לא הוי מחילה :

ז' מדברי הרא"ש ז"ל יש ללמוד דאונאת שתוח אינה אלא
 בסחורה שאין כולם מוכרין בשוה בצמצום כמ"ש
 בסעיף ב' מדתלי בשומת השמאין וגם מטעם שלפעמים
 המקח ערב עליו וזה אינו שייך בדבר המצוי הרבה
 וכולם מוכרין בשוה בצמצום במקח ולחם ומלח וכו' וכו'^ג
 וגם בספיקו נ"ל מדבריו שהספק אינו אלא במקום שיש
 עילה להמוכר לתלות שהלוקח יודע המקח אלא שחפץ
 במקח זה אבל במקום שהמוכר מבין שמהלוקח נעלם
 המקח והמוכר יודע שיש בזה אונאה פרוטה אסור לו
 להונות אם לא שיגלה לו ואם אינהו עבר בלאו וכן לוקח
 להמוכר [ומתוך קוסיס כמ"ז] עוד נ"ל דבר אחד מדבריו
 לקולא במיני סחורות שאין כל בעלי חנויות מוכרין אותם
 בשוה שיש משתכר הרבה בסחורה זו ויש שמסתפק
 במועט אין שייך כלל אונאה למי שמשתכר הרבה כיון
 שדרך המסחר כן הוא כיון שיש שמוכרים במקחים כאלו
 דהא הרא"ש ז"ל לא תלה הספק אלא משום דלפעמים
 הלוקח חפץ במכח זה דאו יש סברא לאסור ומשמע

להדיא דאין כאן מוכרין במקח כזה אבל כשיש מוכרין
 במקח כזה אין בזה צד אונאה ופשימא שאין להביט על
 אותם החנונים המולולים במקחים ומוכרין בזול שמקלקלים
 לעצמם ומקלקלין דרכי המסחר והם ישאו עון וכבר אמרו
 חז"ל [ב"ב ל"א] כתריעין על פרקמטיא שהוולה ואפילו
 בשבת וכמ"ש באו"ח סי' תקע"ז:

יא) פתחי חושן פרק י' עמ' רצ"ו, ד"ה ולאידר גיסא

ולאידך גיסא נתבאר להלן סעיף יג שבדברים שאין להם שער ידוע דעת הרבה פוסקים שאין בהם דין אונאה (ומסתבר שאע"פ שלענין לכתחלה לא שייך לומר קים לי כדעת המקילים, שהרי עדיין אינו מוחזק, וגם יש בזה איסור, שלדעת הרבה פוסקים אינו יכול לומר קים לי, אבל לענין דיעבד נראה שיכול לומר קים לי שלא להחזיר האונאה), ונראה שכן דעת רוב הפוסקים, וגם מסביר נראה דלא שייך בזה דין אונאה ובפרט לצמצם שיעור שתות, אלא שקשה להגדיר מה נכלל בזמננו בכלל זה, שאם נקח לדוגמא מוצרי הלבשה או מוצרי חשמל וכיוצא באלו, שיכול להיות הפרש גדול במחיר בין חנות אחת לשניה, האם גם זה בכלל דבר שאין לו שער ידוע. ועפ"י דברי האמרי יושר שהבאתי בפרק יא שם יתכן שגם בזה יש לילך לפי רוב המוכרים, והיינו שהשער שבשוק נקבע לפי המחיר המקובל אצל רוב המוכרים, ולא נראה לי שיש לדון במוצרים כאלה לפי השער הכי גבוה והשער הכי נמוך, וכל שלמעלה או למטה מהם הוא בכלל אונאה, דא"כ איך יתכן מ"ש הפוסקים דבר שאין לו שער ידוע, הרי גם בזה נלך לפי השער הגבוה והנמוך, אלא שמ"מ יתכן שאם אין ההפרשים גדולים יש מקום יותר לומר שיש לדון לפי השער הבינוני, וכמ"ש שם לדעת הפוסקים שאף בדבר שאין לו שער ידוע יש דין אונאה, והיינו כפי השער הבינוני, ועדיין צ"ע בזה. ועכ"פ נראה שבמוצר או מצרך שיש מחירון של ביהח"ר, אע"פ שיש מוזילים ממחיר זה, אם הרבה ואם מעט, כל מה שמתחת למחיר המחירון אינו בדין אונאה, וכל מה שלמעלה ממחיר זה חוזר לדין אונאה. ועוד יש מקום לדון לפי סוגי החנויות, שהדבר ידוע שיש חנויות יוקרה, כגון סופרמרקטים וכדומה שמוכרים במחיר גבוה יותר מבשאר חנויות, ונראה שיש מקום להתחשב בזה עפ"י ההלכה, שדרך כלל השירות והנוחיות בחנויות אלה טובים יותר מבשאר חנויות, או שיש חנויות שיש גם יעוץ מסוים שאין בשאר מקומות, שבגלל יתרונות אלה המחיר שם גבוה יותר, והרי זה כאילו סחורה אחרת או שוק אחר, ולכן אין לדון דין אונאה בחנויות אלה עפ"י שער שבשוק הרגיל, וממילא נראה שגם לאידך גיסא אין המחיר שבחנויות אלה מהוה גורם לגבי שאר חנויות, וה"ז דומה לאותה סחורה הנמכרת באריזות שונות במחירים שונים, שפשוט שאין לדון על מחיר הסחורה שבאריזה זו לגבי סחורה שבאריזה אחרת, אע"פ שבתוכן ואיכות הסחורה אין שום הבדל, וכ"ש כשבעצם האריזה יש תועלת ללקוח, אם מפני טיבה או אפילו בגלל צורתה החיצונית (וראיתי בספר "ממון כשר" שמצדד להקל בחנויות אלה בגלל הוצאות הגדולות שיש להם, ואינו נראה לי, שלא מצינו שישתנה דין אונאה בגלל הוצאותיו של המוכר (פרט לנו"נ באמונה, כמ"ש להלן), שאף אם קנה ביוקר, או שטרח הרבה להשגת הסחורה, יש בו דין אונאה לפי שער השוק).

[Rabbi Tzvi Spitz, "A Compendium of Laws of Ona'ah," in *Cases in Monetary Halachah: Contemporary Issues and Answers Relating to the Laws of Choshen Mishpat for Home, School and Business* (Brooklyn, NY: Mesorah Publications, 2001): 327-335.]

I. THE DEFINITION OF ONA'AH AND WHEN IT APPLIES

A. In *Vayikra* 25:14 the Torah states: "If you sell something to your fellow, or buy something from your fellow, one man shall not take advantage of his brother." With this verse the Torah forbids both overcharging for an item on the part of the seller and underpaying on the part of the buyer. This prohibition, called *ona'ah* (תַּוְשִׁיטָה — roughly, *taking advantage*), is compared by the Talmud (*Bava Metzia* 61a) to the prohibition against outright theft, for in both cases a person takes money that does not rightfully belong to him from another party.

The prohibition is not limited to buying and selling; it applies as well to rentals of objects (cars, etc.) and to hiring workers under contract.

B. The definition of "overcharging" and "underpaying" was established by the Sages as being any deviation in price of $\frac{1}{6}$ (16.66 percent) or more of the going market price of the item in question in a given place, at a given time. For instance, if an apple is generally sold (in the locale in question, on the day in question) for 60 cents, and a grocer sells it for 70 cents or more, he has transgressed the Torah's prohibition (either innocently or intentionally); similarly, if a customer pays 50 cents or less for the apple, he has violated the prohibition (innocently or intentionally).

As far as redressing the wrongdoing that was committed, the Talmud divides cases of overcharging (or underpaying) into three categories:

1. If the deviation in price was less than $\frac{1}{6}$ (e.g., in the example above, the apple was priced from 61 cents – 69 cents), there is no redress, and the wronged party must suffer the loss.
2. If the deviation was exactly $\frac{1}{6}$ (the apple cost 70 cents), the

aggrieved party may choose between the two options of receiving compensation of the price differential and voiding the sale entirely.

3. If the deviation was more than $\frac{1}{6}$ (the apple cost 71 cents or more), the sale is invalidated (the apple is returned for a full refund).

C. The Rosh entertains the possibility that the Torah's prohibition applies to price deviations of even less than $\frac{1}{6}$, when the overcharging (or underpaying) was done deliberately — even though, as mentioned above, there is certainly no monetary redress required for such a small price deviation. Since it is a Torah prohibition that is in question, it is proper to adopt a stringent position as regards this issue. In other words, if a grocer knows that the going price of an apple in his neighborhood is 60 cents he should preferably not charge 61 cents.

D. The Torah does not impose a limit upon the amount of profit that a merchant may make. The law of *ona'ah* only prohibits one merchant from charging much more than others for the same item; if all merchants of a particular commodity regularly earn a 100 percent profit, this is completely permissible. The reasoning behind the law is that a customer is not willing to overpay in one store if he can buy the same item for a much lower price in another store, and if the price differential is more than 16.66 percent the average customer would not want to overlook such overcharging.

E. The standard price of an item, upon which the determination of *ona'ah* is based, is evaluated in relation to the prices charged in other stores of a similar class, in the immediate vicinity of the purchase. Thus, when determining the price of an item bought in a mall, prices charged by discount stores or factory outlets are not taken into account, nor are prices charged in another city or another neighborhood a factor in this determination.

F. If an item is bought at a sale organized by a private individual in his house: If the item is commonly available in such home sales,

the standard price is determined only in accordance with the price charged in home sales. If the item is ordinarily sold only in stores the standard price is determined in accordance with the price charged for that item by the stores in that vicinity.

G. If the overcharging (or underpaying) was done unintentionally, the offender is not considered to have violated the Torah's commandment (see *Ramban, Vayikra 25:14*), but as far as legal redress for the aggrieved party is concerned, it is applicable nevertheless.

H. According to the halachah (see above, B(2)), if the deviation in price was exactly $\frac{1}{2}$, the aggrieved party can choose between refund of the price differential and a cancellation of the sale (returning the item for a full refund). Nowadays, however, it is almost impossible to fix an exact amount as a standard price for any item and hence this case hardly ever applies.

I. The laws of *ona'ah* apply not only to retail stores, but to wholesalers, distributors, and manufacturers as well.

If a company or individual produces a product that is unique in some manner, he may charge whatever price he desires for it. A halachic problem would arise only if one store (or manufacturer) would sell this item for a higher price than other stores (or manufacturers).

J. If two companies manufacture a similar product, but there is some difference in quality, taste (for foods), availability of servicing (for appliances), etc., or if one company has a better reputation or is better known to the public, the products made by these two companies are considered to be two separate items as far as determining *ona'ah* is concerned. Thus, a store may sell a well-known brand of clothing at a particular price, even though a store down the block sells comparable clothing (not made by the same firm) for half the price.

K. If two companies manufacture products that are similar in quality, dependability, reputation, etc., yet one company charges

much more than the other for its product, a retailer may pass on the higher price he has paid for this item to the customer without violating the law of *ona'ah*. The company itself, however, is guilty of *ona'ah* toward those who deal directly with it (distributors, retailers, etc.).

L. In cases where *ona'ah* was committed, the fact that the price of a given item can be very easily ascertained before making a purchase (or a sale) does not serve as a proof that a buyer or seller must have been aware of its normal price and has therefore willingly waived his right to contest the sale.

M. Even if a storeowner has himself been overcharged by his supplier for some reason, he may not pass this injustice on to the customer: he must charge the going rate for that item, even if it means that he will suffer a loss.

N. Even though a particular storeowner may have higher overhead costs than his competitors, or may be in greater debt than the others, he may not charge higher prices for the items he sells beyond the limits of *ona'ah*.

O. If a particular store is considered to be "exclusive" in that it offers a higher level of comfort, customer service, attractiveness, etc., than other stores, its prices should not be held in comparison with ordinary stores, but with other stores of a similar class.

P. If a store charges a higher price than others because it pays all the requisite taxes and fees to the government, while its competitor establishments do not, this price increase is not calculated when determining whether or not *ona'ah* has been committed.

Q. If a merchant obligates himself with a binding *kiryan* (a formal act of acquisition or self-obligation) to supply a customer with a particular product (which the merchant himself has not yet received) for a certain price, and by the time the merchandise was delivered to the store the price had already changed significantly, neither party may renege on the deal, even if the differential in price is beyond

16.66 percent. This is only true if the product in question is normally subject to price fluctuation; if the change in price was unusual and unforeseeable, however, the deal may be canceled.

II. ANNULING A SALE DUE TO ONA'AH

A. When *ona'ah* has occurred (beyond the 16.66 percent limit), the sale is considered null and void. The aggrieved party may thus demand that the sale be completely canceled, even if the offender offers to adjust the price to the normal cost of the item. For instance, if a customer has paid \$71 for an appliance that should have been priced at \$60, he may refuse an offer to have his \$11 refunded, and demand to return the appliance for a full \$71 refund.

B. Conversely, if the aggrieved party seeks only a price adjustment, but the offender prefers to take the item back for a full refund, the offender has the right to do so. Thus, in the example given above, if the customer wants to keep the appliance, but get a refund of \$11, and the storeowner would rather take the appliance back and give a full refund, the customer must comply. This is because the sale is considered null and void, and in order for the customer to retain the item a new sale must be effected at this time, requiring the consent of both parties.

C. Although the aggrieved party has the right to void the sale, there is a time limit to this course of action — namely, several hours after the purchase. This is enough time for a person to investigate the price in other stores or to take the object home and show it to his friends, and become apprised of the fact that he has been overcharged. If he does not bother to check into the price of the item and return it by this time, he is considered to have acquiesced to the validity of the sale.

This time limit applies only to the buyer. The seller, however, is allowed to bring up his grievance indefinitely. The distinction between the two parties is based on the fact that the object in question is in the possession of the buyer, so that he has the opportunity to show it to others and to elicit their opinion, while the seller, who no longer has the item, might not realize his mistake until many days after the sale.

D. If there is a valid reason why the purchaser did not check into the price of the item after he bought it — e.g., it was bought late at night, when other stores were closed, the object is a specialty item which requires professional assessment, etc. — he may void the sale even after the “several hours” mentioned above, within a reasonable time limit in accordance with the circumstances.

E. If the purchaser paid for the object in installments (or with a post-dated check, credit card, etc.), he has until the day that the last payment goes into effect to void the sale.

F. If a buyer did indeed show the purchased item to his friends, and was told by them that the price he paid was fair, but subsequently discovered that they were mistaken in their appraisal of the item and that he in fact overpaid by more than 16.66 percent, he may void the sale (immediately after he discovers the mistake), even after the several-hour time limit has passed.

G. If a buyer and seller agree that a price for a particular item shall be fixed by a professional assessor, the sale may nevertheless be voided afterwards if it is discovered that the assessor erred by more than 16.66 percent. (This law applies to real estate as well; see below percent.)

H. If a person sends someone else to buy an object for him, the sale may be voided even if the deviation in price was less than 16.66 percent. This is because an agent is empowered to make purchases only if they are not detrimental at all to his sender. Thus, if the agent overpays, even slightly, his agency is inoperative, and the sale is void.

If a person hires or appoints an agent to sell products for him, and the agent overcharged for these items, there is a dispute recorded in

the *Shulchan Aruch* (227:30) as to how to deal with this case. One opinion equates this case with that of the previous paragraph, and voids the sale even when the price differential is less than 16.66 percent, while the other view holds that this case is judged according to the regular rules of *ona'ah*. As in all cases of monetary doubt, the claimant (the party who was slightly overcharged) cannot force the defendant (the agent) to pay the money back.

III. MODIFICATIONS IN THE APPLICATIONS OF ONA'AH IN THE MODERN ECONOMY

A. In the days of the Talmud most items in the marketplace had specific, well-defined prices. Nowadays, however, this is not so, for each store charges a different price from the other, for the same item. It is thus quite difficult to determine a standard price for any item, upon which to base the limits of *ona'ah*. Thus, the middle level of *ona'ah*, in which exactly 16.66 percent more than the standard price was charged (see above, I B (2)), is all but inapplicable today. (See below, sec. C, for exceptions.)

As a result of this factor, a customer nowadays is not within his rights to return an object for which he has overpaid, or to demand a refund, until the price differential in question is so great that it is unquestionably beyond the 16.66 percent limit of the range of prices normally charged for this item in that locale. (Nevertheless, in borderline cases, where there is a doubt whether *ona'ah* has been committed, *Beis Din* will advise the possible offender to refund the money in question.)

B. When various stores offer a range of prices for the same item, the lowest of these prices is not necessarily the standard for judgment. Rather, the higher end of the range should be used as the determining factor. Thus, for example, if a given item is priced in four different stores at four different prices — \$44, \$48, \$52, \$55 — the store that charges the highest price (\$55) is not deemed to have committed *ona'ah*, despite the fact that its price is 22 percent more than the cheapest store, because it is charging only 6 percent higher than the third store. Only if the fourth store would charge more than \$60.66 for this item would it definitely be committing *ona'ah*.

C. There are certain products that have set prices even nowadays, such as governmentally price-controlled items (in those countries where this phenomenon exists), items with "manufacturer's retail price" printed on them (newspapers, magazines, certain books), etc. In such cases, where a consumer would never willingly pay more than the universally accepted price, any deviation from the set rate — even if it is less than 16.66 percent — must be redressed.

D. If a sale was carried out on the basis of a foreign currency, and it turns out that a mistaken exchange rate was used when payment was made, the difference in price must be corrected, even if the deviation was less than 16.66 percent. For instance, if Reuven agrees to sell Shimon a radio in Israel for \$50, and, due to the use of an outdated or mistaken exchange rate, Shimon gave him only \$49 worth of shekels, Shimon must pay Reuven the extra \$1 as well.

E. As mentioned above (I A), the laws of *ona'ah* apply to hiring workers under contract. In this area it is especially difficult to ascertain when overcharging is involved, due to the fact that each job is unique, and each worker has unique strengths and weaknesses. If a vast majority of contractors would do a job for a particular rate, a *Beis Din* could use this price as a standard when a question of overcharging arises. However, as mentioned above, there are many factors that must be taken into account when calculating a fair price — the quality of work and materials involved, the difficulty of the particular job, etc.

Of course, once a contractor has already done a job (wholly or completely) one cannot speak of "returning the object for a full refund," for the work cannot be undone and returned to the contractor. Therefore, if it has been determined that the worker charged more than 16.66 percent beyond the going rate, he must refund the differential in price.

F. As explained above (II C), when the victim of the *ona'ah* is the seller, he may pursue the case even long after the sale was made. The reason given was that because the seller no longer has the item in his possession, it is difficult for him to ascertain whether he has charged the right price, and he might not realize his mistake until many days after the sale.

Although this was true in the times of the Talmud, when manufactured items were handmade, nowadays, when nearly all products are mass produced, and have thousands or millions of identical counterparts, it is just as easy for a seller to ascertain the price of a given object after it has already been sold as it is for the buyer. Therefore, the seller's right to void the sale of a mass produced, standard item is limited nowadays to a short amount of time — a few hours. If the seller has no way of recognizing the identity of the person who bought the item, or he is unable to locate him, he may bring up the matter the first time he sees the buyer and recognizes him, whenever that may be.